

İbn Dokmak'ın
*Tercümânü'z-
zamân fî
terâcimi'l-a'yân*
adlı eserinin
VII. cildinin
ilk iki sayfası
(TSMK, III. Ahmed
nr. 2927)

kadar yaşayan Hanefî fakihlerine tahsis edilmiştir. Kureşî'nin *el-Cevâhirü'l-muğıyye*'sinin bir muhtasarı mahiyetinde olan eserin I. cildi Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Turhan Vâlide Sultan, nr. 251), ilk dört tabakayı ihtiva eden ve müellif hattıyla olan II. cildi de aynı kütüphanede (Serez, nr. 1827) kayıtlı bulunmaktadır. 5. *Kitâbü'l-İntişâr li-vâsıfatı 'ikdi'l-emşâr*. On büyük İslâm şehrinin tarih ve topografyaları hakkında kaleme alınmış on ciltlik bir eserdir. Ancak ya müellif bu kitabını planladığı şekilde tamamlayamamış ya da Kahire ve İskenderiye'ye ait olan IV ve V. ciltlerin dışındakiler kaybolmuştur. Mevcut bu iki cilt Karl Voller tarafından (Bulak 1309-1310), ayrıca Muhammed Ali el-Biblâvî'nin hazırladığı indeksle birlikte birkaç defa yayımlanmıştır (Bulak 1314; Beyrut 1976; Beyrut, ts.; Frankfurt 1413/1992). Eser *ed-Dürretü'l-muğıyye fî fażli Mısr ve'l-İskenderiyye* adıyla ihtisar edilmiştir (Keşfü'z-zunûn, I, 305, 743). Sylvie Denoix, İbn Dokmak'ın *el-İntişâr*'ı ile Makrîzî'nin *el-Hıtaṭ*'ına dayanarak Kahire hakkında bir eser yazmış (*Décirue le Caire: Fustât-Mısr d'après Ibn Duqmâq et Maqrizi: L'histoire d'une partie de la ville du Caire d'après deux historiens égyptiens des XIVe-XVe siècles*, Kahire 1995), Ahmed Abdülmecîd Herîdî de yine Makrîzî'nin *el-Hıtaṭ*'ı ile *el-İntişâr*'da geçen şahıs isimleri, tarihler, kitaplar, çeşitli metinler, âyetler, hadisler, atasözleri-deyimler, şiir kafiyesi ve yer isimleri için bir indeks hazırlamış, bu çalışması Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire tarafından üç cilt halinde yayımlanmıştır (*Fihristü Hıtaṭı Mısr, Fihrisün tahliliyyûn li-Kitâbeu İbn Dokmâk ve'l-*

İbn Dokmak, *el-Cevherü's-semîn fi siyeri'l-
hulefâ' ve'l-mülûk ve's-selâtin* (nşr. Saîd Saîd
dül-fettâh Âşûr), Mekke 1403/1982, neşreden
girişi; a.e. (nşr. M. K. İzzeddin Ali), Beyrut 1405/
1985, neşreden girişi; İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-
ğumr*, I, 2; V, 79; VI, 16-17; İbn Tağrıberdî, *el-
Menhelü's-sâfi*, I, 121, 139-140; Sehâvî, *el-lân
bi't-teubih*, s. 152; a.mlf., *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, I,
145-146; Süyûtî, *Hüsnu'l-muhâdara*, I, 556;
Keşfü'z-zunûn, I, 305, 396, 743; II, 1151, 1243,
1941, 2052; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 80-81;
İzâhu'l-meknûn, I, 450; Brockelmann, *GAL*, II,
62; *Suppl.*, II, 49; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 61-62; E.
Ashtor, "Some Unpublished Sources for the Bah-
ri Period", *Studies in Islamic History and Civil-
ization* (ed. U. Heyd), Jerusalem 1961, s. 27-
30; I. Krachkovski, *Târihu'l-edebi'l-cografîyyi'l-
'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire
1963, I, 471-472; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'-
cemü'l-mü'errihine'd-Dumaşkıyyîn*, Beyrut
1978, s. 238-240; İ. Kafesoğlu, "İbn Dokmak",
İA, V/2, s. 723-724; J. Pedersen, "İbn Duḡmak",
EI² (Fr.), III, 779; Ali Ekber-i Diyânet, "İbn Dok-
mak", *DMB*, III, 508-509; Ali Refîî, "İbn Kaḏî
Şühbe", *AME*, IV, 443.

415

ni', Büreyde Kadısı Muhammed b. Abdülâh b. Süleym, Uneyze, Büreyde ve Res şehrinde uzun yıllar kadılık yapan Sâlih b. Kırnâs b. Abdurrahman gibi âlimlerden ders aldı. Döneminde Kasım bölgesinin önde gelen âlimlerinden biri olan İbn Duveyyân fıkıh yanında Hanbelî tabakatı ve tarih konusunda da eserler verdi. Öğrencileri arasında, oğlu Abdullah ile çeşitli şehirlerde kadılık yapan Muhammed b. Abdülâziz b. Muhammed b. Reşîd bulunmaktadır. İbn Duveyyân eserlerinde Muhammed b. Abdülvehhâb'ın görüşlerini benimsemesi ve onu yüksek sıfatlarla nitelemesine rağmen bu talebesinin kaydettiğine göre Vehhâbî hareketinin ateşli bir savunucusu değildi; bu sebeple de kendisinden ilim tahsil edenlerin sayısı nisbeten sınırlı kalmıştır. Yazısı güzel olan ve kendisini okumaya ve kitap istinsahına veren İbn Duveyyân resmî bir görev almamış, dönemin siyasî olaylarının dışında kalarak fetva, telif ve tedrisle meşgul olmuştur. Ömrünün sonuna doğru gözlerini kaybeden İbn Duveyyân, 1353 yılında Ramazan bayramı gecesi (7 Ocak 1935) Res şehrinde vefat etti.

Eserleri. 1. *Menârü's-sebil fi şerhi'd-Delîl* (nşr. M. Zühreyy eş-Şâvîş, I-II, Dimaşk 1378/1958, 1399/1979; nşr. İsmâ Kal'acî, I-

II, Dimaşk 1982; Riyad 1985). Mer'î b. Yûsuf el-Kermî'nin (ö. 1033/1624) önemli bir Hanbelî fıkıh kitabı olan *Delîlû't-tâlib li-neyli'l-me'tâlib* adlı eserinin şerhidir. İbn Duveyyân eserinde *Delîlû't-tâlib*'in cümlelerini tek tek açıklamış, şerh sırasında büyük ölçüde hadislerden faydalanmıştır. *Menârü's-sebil*'de geçen hadisler Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî tarafından *İrvâ'ü'l-ğalîl fi tahrici ehâdisi Menâri's-sebil* adlı eserde tahrir edilmiştir (I-X, Beyrut-Dimaşk 1399/1979). Bu eserin IX ve X. ciltleri *Menârü's-sebil*'in M. Zühreyy eş-Şâvîş neşri olup mükerrer IX. cildi de hadislerin fihristine ayrılmıştır. Ebû Abdullâh Tâlib b. Mahmûd da *ed-Delîl fi tertibi ehâdisi ve âşâri İrvâ'ü'l-ğalîl* adlı eserinde (Küveyt 1407/1987) Nâsirüddin el-Elbânî'nin tahririnde geçen hadisleri çeşitli açılardan tasnif etmiştir. 2. *Ref'u'n-nikâb fi terâcimi'l-aşhâb* (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. H/7369). Hanbelî tabakatına dair bu iki ciltlik eserin I. cildinde Ahmed b. Hanbel'den Muhammed b. Abdülvehhâb'a kadar geçen dönemde yaşamış olan bazı Hanbelî âlimlerinin hayatı anlatılmaktadır. Kütüphane kayıtlarında rastlanmayan II. cildinde ise, muhtemelen Muhammed b. Abdülvehhâb'dan sonraki dönemde yetişmiş olan Necid ulemâsı ele alınmıştır.

Kaynaklarda İbn Duveyyân'ın *Hâşiye 'alâ Şerhi'z-Zâd, Risâle fi ensâbi ehli Necd ve Risâle muhtaşara fi't-târîh* adlı eserleri de zikredilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Duveyyân, *Menârü's-sebil fi şerhi'd-Delîl* (Elbânî, *İrvâ'ü'l-ğalîl* içinde, nşr. M. Zühreyy eş-Şâvîş), Beyrut-Dimaşk 1399/1979, IX, 1-2; Abdullâh b. Abdurrahman el-Bessâm, *'Ulemâ'ü Necd hilâle sitteti kurûn*, Mekke 1398, I, 141-144; M. Nâsirüddin el-Elbânî, *İrvâ'ü'l-ğalîl fi tahrici ehâdisi Menâri's-sebil* (nşr. M. Zühreyy eş-Şâvîş), Beyrut-Dimaşk 1399/1979, I, 7-12; Abdülâziz en-Nâsir er-Reşîd - Muhammed b. Abdülâziz b. Mânî, "Tercümetü'l-mü'ellif", a.e., I, 13-20; M. Kemâleddin b. Muhammed el-Gazzî, *en-Na'tü'l-ekmel* (nşr. M. Mutî' el-Hâfız - Nizâr Abâza), Dimaşk 1402/1982, s. 418-419; Ömer Abdülcebbar, *Siyer ve terâcimü ba'zî 'ulemâ'nâ fi'l-karni'r-râbi' 'aşer*, Cidde 1403/1982, s. 28-29; "Mü'errihü Necd", *el-'Arab*, X, Riyad 1391/1971, s. 893; Muhammed b. Sa'd eş-Şüveyr, "İbn Duveyyân ve âşâruhû", *ed-Dâre*, II/4, Riyad 1398/1976, s. 82-99.

FERHAT KOCA

İBN DÜREYD

(ابن دريد)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen
b. Düreyd el-Ezdi el-Basrî
(ö. 321/933)

Arap dili âlimi,
edip ve şair.

223'te (838) Basra'da doğdu. Düreyd dedesinin adı olup "dişleri olmayan" anlamındaki *edred* kelimesinden türetilmiştir (İbn Hallikân, IV, 328). Aslen Me'rib'de oturan Ezd kabilesinden olduğu için Ezdî nisbesiyle de anılır. Kahtân'a kadar çıkan soyunun on beşinci halkasını teşkil eden dedesi Mâlik b. Fehm Uman'a yerleşmiş, dedelerinden ilk müslüman olan Hamâmî, Hz. Peygamber'in vefatında Uman'dan Medine'ye gelen yetmiş kişilik heyetin içinde yer almıştır.

Hiz. Ömer zamanında Basra'ya yerleşen zengin bir ailenin çocuğu olan İbn Düreyd'in eğitimi amcası Hüseyin b. Düreyd üstlendi. İbn Düreyd öğrenimini Basra'da yaptı; bazı kaynaklarda ise Uman'da yetiştiği kaydedilmektedir (Merzûbânî, s. 461; Kemâleddin el-Enbârî, s. 257). İbn Düreyd'in amcasından sonra ilk hocası Ebû Osman el-Üşnândânî oldu. Onun *Kitâbü Me'âni's-şî'rîni* kendisinden rivayet etti. Dil ilimlerinde en güvendiği hocası Ebû Hâtim es-Sicistânî'dir. Ayrıca Asmaî'nin yeğeni İbn Ahu'l-Asmaî, Ebû'l-Fazl er-Riyâşî, Ebû'l-Abbâs Sa'leb, Abdul-

İbn Duveyyân'ın *Ref'u'n-nikâb fi terâcimi'l-aşhâb* adlı eserinin ilk iki sayfası (Dârü'l-kütübü'l-Misriyye, nr. H/7369)

